

DR. MÉSZÁROS ÁDÁM ZOLTÁN*

A jogos védelem és a végszükség korlátainak túllépéséről

I. A túllépés szabályozásának viszonylagos önállósága

A jogos védelem és a végszükség mint a Büntető Törvénykönyv Általános Részében szabályozott két jogellenességet kizáró ok túllépésének a lehetőségét mint az a jogtörténeti vizsgálódásokból megállapítható, mind a jogalkotói (értem ezalatt a korábbi négy Általános Rész szabályozást, és a hatályban lévő 2012. évi C. törvényt a Büntető Törvénykönyvről), mind a jogalkalmazói gyakorlat és jogirodalmi munkák a főszabálytól elkülönülten tárgyalták. Ha végig tekintünk néhány európai büntető törvénykönyv túllépésre vonatkozó rendelkezésein, megállapítható, hogy *ex lege* a jogos védelem tekintetében majdnem minden ország rendelkezik eltérő mértékben és módon ezen jogintézményről. A végszükség vonatkozásában ez már korántsem mondható el, azonban ennek hiányában is a jogalkalmazói gyakorlat az ilyen eseteket a büntetés kiszabása során figyelembe veszi. Az európai kódexek konkrét vizsgálatára egy lentebb fejezetben még kitérek. A korábbi Btk-t átfogó módon módosító 2009. évi LXXX. törvény illetve az új Btk. rendelkezései is új helyzet elé állították a jogalkalmazói gyakorlatot, nem is beszélve a témához kapcsolódó arányossági, időbeliségi kérdéseket, ezért úgy vélem, hogy indokolt a túllépés tanának megvizsgálása, különös tekintettel a gyakorlatban felmerülő esetleges problémák megvilágítása szempontjából. A túllépés szabályozásának módja, fogalmából eredően viszonylagos, függ attól, hogy mit és hogyan lépünk túl, tehát kötődik a főszabályhoz azaz, általában azon jogos védelmi és végszükségi cselekményhez, amely a jogellenességet kizárja. Ezentúl a jogintézmény abból a szempontból is janus-arcúságot mutathat, hogy bizonyos eseteiben a bűncselekmény meg sem valósul, tekintettel arra, hogy annak egyik eleme, nevezetesen a bűnösség hiányzik,

továbbá lehet büntetéskezes szabási kérdés is, így bűnös magatartás, ami vagy korlátlanul enyhíthető (a korábbi magyar szabályozás is ezt a két módját választotta az arányosságbeli túllépésnek) vagy enyhébb szankcióval fenyegetett privilegizált esetkör. Véleményem szerint az elkülönült szabályozás esszenciáját a jogellenesség és bűnösség fogalmának magyarázatában és distinkcióiban érhetjük tetten, így az alábbiakban erre térek ki.

Fenti két fogalom különválasztását Heinz Koriath professzor a modern büntetőjog dogmatika archimedesi pontjának tekinti¹, azonban a bűncselekmény fogalmának alanyi és tárgyi oldalra való kettébontásához hosszú út vezetett. Az objektív elemek, mint tényállásszerűség és a jogellenesség kezdetben nem különültek el egymástól, azok egységesen a cselekmény büntetőjogi jogtalanságát jelentették. Ernst Bellingnek a büntetőjogi dogmatika berkeiben jól ismert *Die Lehre Vom Verbrechen* című műve nyomán ugyan a tényállásszerűség a *nullum crimen sine lege* elv tükrében a bűncselekmény fogalom kiindulópontjává vált, azonban számos olyan jogigazoló ok létezik mind a tárgyi mind az alanyi oldalon, amely a tényállásszerű cselekmény megvalósulása ellenére nem vonja maga után a büntetendőséget. Ezen okok egy része a cselekményre (*tette*) koncentrál és objektíve, materiális értelemben véve nem jogellenesek, míg más okok szubjektív alapon az elkövető bűnösségének hiánya miatt zárják ki a bűncselekmény megvalósulását. Utóbbinak, azaz az alanyi oldalnak a bűncselekmény fogalomban való megjelenése jelzi azt az igényt, hogy az elkövető belső lelki, pszichés momentumai a külvilágban megjelenő cselekmény értékelése során azonos mértékben kerüljenek latba. Ezekre való tekintettel tehát megkülönböztetünk jogellenességet és bűnösséget kizáró okokat, amik jogrendnek való megfeleltetésük, azaz a büntetendőség alóli erkölcsi legitimitásuk mértéke eltérő. A materiális jogellenesség hiánya ugyanis azt jelenti, hogy a cselekmény a védett jogi tárgyat nem sérti és nem is veszélyezteti, mivel az emberi természetből összeegyeztethető és a társadalom számára is hasznos magatartás. A jogi tárgy esszenciájához a törvény szelleme szerinti (teleologikus)² értelmezése során jutunk el, ami a különböző törvényi tényállásokba foglalt értékek védelmét jelenti. Tekintettel arra, hogy a jogos védelem és a végszükség szükségességi vagy arányossági

¹ Nagy Ferenc: *A jogtalanság, illetve a jogellenesség és a bűnösség elválasztásáról – Német dogmatikai háttérrel*, Jogelméleti Szemle 2007/4. számában idézi a szerzőt.

² Nagy Ferenc: *Gondolatok a jogi tárgyról*, Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/1. szám. 8. o.

* PhD-hallgató (PPKE–J.ÁK), bírósági fogalmazó

korlátainak ijedtségéből vagy menthető felindulásból történő túllépése a bűncselekmény jogi tárgyát sértik, már csak az alanyi oldalon zárja ki a büntethetőséget. Annak eldöntése, hogy mikor és milyen esetekben valószínűleg meg bizonyos jogtárgyak sérelme a fenti két magatartás kifejtése során, egyrészt jogalkotói, másrészt jogalkalmazói megítélés szerint változhat és változik is, elég ha csak az új Btk. végszükséget érintő módosítására utalok.

A túllépés mint gyűjtőfogalom több szempontból is elhatárolandó a többi bűnösséget kizáró októl. Általános értelemben azért speciálisak az ilyen cselekmények, mivel a Btk.-ban szabályozott valamely jogellenességet kizáró okhoz kötődnek, alkalmazhatóságukra egy cselekmény olyan előzetes minősítése után kerülhet sor, amely annak arányossági és időbeli korlátainak túllépését vizsgálja, azaz az ijedtség és a menthető felindulás *ipso facto* nem eredményezi az erre vonatkozó szabályok alkalmazását³. Mivel a jogirodalomban léteznek olyan vélemények, amelyek a túllépés önálló szabályozásának létjogosultságát kétségbe vonják és a tévedés illetve a kóros elmeállapot körében elegendőnek vélik az ilyen magatartások rendezését, ezért szükségesnek tartom az ez irányú elhatárolási pontok rövid bemutatását.

A Btk. 20. §-a szerinti tévedés és az arányosságbeli túllépés a *lex specialis derogat legi generali* elv alapján viszonyulnak egymáshoz, azaz mint különös szabály mindig előnyt élvez az általánossal szemben. Ugyanis mind a jogos védelem mind a végszükség arányossági korlátai egy kvalifikált ténybeli tévedés révén léphetők túl, azaz az elhárító magatartást kifejtő személy ijedtsége és a menthető felindulása folytán. A ténybeli tévedésre vonatkozó törvényhely ilyen „többletet” nem tartalmaz, csupán az elkövetéskor fennálló tények ismeretének hiányát írja jóvá, ennek okát egyrészt nem tipizálja, másrészt a túllépés során az elkövető felismeri a jogos védelmi helyzetet, kizárólag az elhárító magatartásának szükséges mértékét nem. Ezekre való tekintettel nem értek egyet Tokaji Géza⁴ azon véleményével, hogy az elkövető magatartása akár a tévedés akár a túllépés szabálya szerint is elbírálható, mindig a soron következő legenyhébb szabályt kell alkalmazni. Véleményem szerint a fenti két bűnösséget kizáró ok összemossa dogmatikailag helytelen. Így a jogos védelmi és végszükségi helyzet előfeltételeinek téves feltételezése valamint a szükséges mérték ijedtségtől és menthető felindulástól mentes tévedésből történő túllépése teszi indokoltá a tévedés rendelkezéseinek alkalmazását.

Az 1978. évi Btk. előkészítése során felvetődött mindkét kizáró ok tárgyalása során, hogy felesleges átvenni és így külön szabályozni a kóros elmeállapotban is szereplő tudatzavar fogalmát, elegendő ha a túllépés fenti fajtája az előbbi bűnösséget kizáró ok

szerint kerül elbírálásra⁵. Azonban az irányadó bírói gyakorlat szerint⁶, teszem hozzá helyesen a túllépés során kialakuló indulat éplélektani alapon álló, az elkövetőn kívül álló tényezők miatt keletkezett érzelmeinek tekintendő, míg kóros indulatnál a pszichés élmény hatására keletkezett érzelmek patológiás jellegűek (BH 1990.228.), így a két fajta beszámítási képesség eltérő tulajdonságára való tekintettel az elkülönült szabályozás egyértelműen alátámasztható.

II. A szabályozás történeti áttekintése

A túllépés elkülönült szabályozásáról egyik kizáró ok vonatkozásában sem beszélhetünk egészen az Európában végbemenő kodifikációs láz kezdetéig. Vannak jogtörténeti források vagy inkább legendák a bírói gyakorlat által kialakított határok áthágásának méltányos elbírálásáról, mint például Paul Magnaud a „jó bíró” végszükség címén való felmentő ítélete M. kissasszony ügyében, aki azért lopott kenyeret, hogy az éhhaláltól családjával együtt megmenekülhessen⁷. Azonban az ilyen esetek inkább a bíróság méltányos büntetéskiszabási gyakorlatát látszik erősíteni. Előljáróban megjegyzem, hogy a jogos védelem és a végszükség is részét képezték az összes büntető törvénykönyvünknek és az azt megelőző javaslatoknak is, azonban hiba lenne nem észrevenni, a végszükség kezdeti nagyon szűk körben megvont határait, ami a túllépési „tényállás” teljes negligálásához vezetett hosszú időn keresztül.

Hazánkban elsőként az 1843. évi Büntető Törvénykönyv Javaslat⁸ a vétlen önvédelem áthágásának címe alatt rendelkezett a jogintézményről meglehetősen tág értelemben, ámbar az 1825–1827. évi javaslat már a büntetés alóli enyhítő esetként fogalmazta meg. A büntethetőség elmaradását az önvédelmi helyzetben lévő személy eszméletének félelemből vagy ijedtségéből történő megzavarodása eredményezte, amely az arányossági túllépés módja és a védelem eszközeinek helytelen megválasztása között (eszközarányosság) tett különbséget. A javaslat 75. §-a egy értelmező rendelkezést is fűzött a szöveghez azon okokat felsorolva amelyek a túllépést különösen megalapozzák, úgymint a vagyon ellen intézett támadás élet kioltásával járó visszaverése, vagy éppen a keményebb, életet veszélyeztető elhárítási módok indokolatlan, célzatos alkalmazása. Utóbbi eset a jelenlegi bírói gyakorlatban is egyre nagyobb hangsúlyt kap, ugyanis a védelmi

³ László Jenő (szerk.): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése*, Igazságügyi Minisztérium, 1983. 152. o.

⁴ EBH 1999.1

⁵ Finkay Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Politzer, Budapest, 1902., 200. o.

⁶ Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, Franklin Társulat, Budapest, 1905., 344. o.

³ Ezzel ellentétben például a 14. életévét be nem töltött bolti tolvaj erre való tekintettel *ipso facto* nem büntethető.

⁴ Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*, KJK, Budapest, 1984, 264. o.

szándék relevanciája az elhárítás szükséges mértékének megítélésénél véleményem szerint kulcstényező.

Az 1878. évi V. törvénycikk kizárólag a jogos védelem túlhágásáról rendelkezett, azt általános módon megfogalmazva, a nyelvtani értelmezés szerint mind a szükséges mérték mind az időbeli határok félelemből, ijedtségből és megzavarodásból történő túllépésének esetére vonatkozott. A végszükség eltérő erkölcsi legitimációja folytán (tudniillik az a tény, hogy ilyen helyzetekben az elhárító magatartás ártatlan súlyt) a jogrendszer egy kivételes, túl nem léphető kizáró okának tekintette több szerző, közülük Gerőcz Kálmán találóan fogalmazott úgy, hogy a túllépés eleve bennfekszik a tényálladékban⁹. Ezzel ellentétesen nekem az a véleményem, hogy a veszélyhelyzetben kialakuló érzelmek legalább azonosak a jogos védelem során kialakultakkal, amit a jogalkotónak külön, mint bűnösséget kizáró okot illet volna megfogalmaznia. Természetesen végszükségi túllépésről nem beszélhetünk ott ahol a viszony tisztázatlan, azaz nincsen lefektetve egy „kimért” arányossági korlát, ugyanis ilyen esetekben nincs mit túllépni. Annak ellenére, hogy a Csemegi Btk. ezt a garanciális kritériumot nem szabályozta a gyakorlati jogalkalmazás a tévedés szabályainak alkalmazásával megfelelő módon tudta volna a kérdést rendezni.

Az 1950. évi II. törvény (Bt.) illetve az 1961. évi V. törvény (Btk.) a jogos védelem túllépésének területére szűkítőleg hatott, tekintettel arra, hogy kizárólag a szükséges mérték áthágását szabályozta. Azonban a 1978. évi IV. törvény (Btk.) lényeges változást hozott mindkét kizáró ok vonatkozásában, először is megteremtette a jogos védelemhez hasonlóan a bűnösséget kizáró végszükségi tényállást, amely szerint *nem büntethető az sem, aki azért okoz akkora vagy nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen felismerni a sérelem nagyságát.* Továbbá mindkét esetkörben a törvény a túllépés egy speciális büntetés kiszabási vetületét is létrehozta, azzal, hogy a beszámítás korlátozott voltára való tekintettel a büntetést korlátlanul enyhíthetővé tette.

III. A jogos védelem és a végszükség kereteiről

Ahogy az első fejezetben utaltam rá, a túllépés egy viszonylagos fogalom, értekezni felőle annak hiányában, hogy meghatároznánk azokat mennyiségi, minőségi és időbeliségi pontokat, amik még a cselekmény materiális jogellenességének a kereteit nem lépik túl, értelmetlen vállalkozás. Tehát jelen részben azokat a viszonyítási pontokat veszem számba ahonnan szemlélődve a különböző fajta túllépési területek behatárol-

hatóak. A jogirodalom az arányosságbeli és az időbeli túllépést különbözteti meg egymástól, előbbi jogalkotói utóbbi jogalkalmazói kategóriának tekinthető. Álláspontom szerint eljárásban indokolt az arányosság és a szükségesség fogalmának rövid bemutatása, hiszen egyrészt ezek képezik alapját a fent említett elhatárolási pontoknak, másrészt a jogirodalom sem teljesen egységes a kérdést illetően. Mind a két típusú elhárító magatartásnak eltérő mértékben, de véleményem szerint szükségesnek és arányosnak is kell lennie, habár a jogos védelem az utóbbi fogalmat kifejezetten sohasem tartalmazta.

Az Alkotmánybíróság már az elévülési határozatban is világosan kifejtette álláspontját arról, hogy a büntető jogszabályok alkotmányosságát nem csupán az Alkotmányban kifejezetten szereplő büntetőjogi garanciákkal kell mérni. A büntetőjogra számos más alapelv és alapjog is irányadó. Tekintettel arra, hogy a két kizáró ok az élethez és a tulajdonhoz való jog korlátozásának legitim eseteinek tekintendők az így lezajló alapjogi korlátozásnak meg kell felelnie bizonyos mérvű feltételeknek, amit jórészt az alkotmánybírósági gyakorlat fejlesztett ki. A magyar Alkotmánybíróság hasonlóan a némethez a szükségesség, arányosság és alkalmasság tesztjét dolgozta ki¹⁰. Így a jogos védelem során létrejövő elhárító magatartásnak (előre meg nem határozott mértékben) arányosnak kell lennie a támadással szemben, jogállami érdek lenne ennek a törvényi (Btk.) szinten való megjelenítése is. Ugyanis e nélkül a „cél szentesíti az eszközt”, felfogásához juthatunk el, ahol ha már a védekező személy igazolja az elhárítás szükségességét, jogot formál arra, hogy aránytalan eszközök útján jogát érvényesítse. A pontos mérték törvényi meghatározása nélkül a bírói gyakorlatnak kell egyrészt az adott tényállás objektív körülményeiből megállapítania ügyről ügyre, hogy adott helyzetben a cselekmény arányos volt-e, valamint figyelembe kell vennie ennek során azt is, hogy elkövető elhárító magatartása, szándéka milyen bűncselekmény okozására irányult, így az arányosság fogalma a finom különbségtételek eszközének is tekinthető. Álláspontom szerint a szándékos, megtorló jellegű magatartások mindenféleképpen sértik az elhárító magatartás elfogadható mértékét. Az Ész Btk.¹¹ például expressis verbis leszögezi, hogy *túllépi a jogos védelem kereteit, aki megfontolt vagy egyenes szándékkal úgy hajtja végre a védelmi cselekményt, hogy az nyilvánvalóan nincs összhangban a támadásból eredő veszéllyel, vagy aki megfontolt és egyenes szándékkal nyilvánvalóan súlyosabb sérelmet okoz a támadónak.*

A jogirodalom egy része arra az álláspontra helyezkedik, hogy a szükségesség fogalma magában rejt egy bizonyos szintű arányosságot is. Az irányadó gyakorlat szerint, az arányosság törvényi fogalma híján a

¹⁰ Az arányosság követelményét (proportionality principle) az Emberi jogok Európai Bírósága is az alapjogi korlátozás egyik feltételének tekinti.

¹¹ <http://legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df.htm/preview>

szükségesség azt is magában foglalja, hogy az elhárító cselekmény nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna (Legfelsőbb Bíróság BH 2003/394. számú elvi határozata). A szükségesség túlsúlyolt fogalmával szemben célszerűbb lett volna az új Btk.-ban fenti két követelményt külön megfogalmazni. Előbbi előkérdésként arra adna választ, hogy létrejött-e a jogos védelmi helyzet, utóbbi pedig az elhárító magatartás szükséges mértékét vizsgálná. A szükséges mérték túllépése jelenti többek között azt a pontot ahol már a bűnösséget kizáró jogos védelem létrejön, amit a bírói gyakorlat rendszerint az arányosság megsértésével azonosít. Egyébként az alapjogkorlátozás területén a nemzetközi és a hazai tendenciák az irányba haladnak, hogy az arányossági formulák felszívják magukba a szükségesség követelményét¹².

A végszükség tekintetében egy előre meghatározott mértékű arányossági korlát túllépése (nagyobb sérelem okozása) minden esetben garanciális módon a bűnösség vizsgálatának körébe vonja az ilyen magatartásokat. A korábbi szabályozások közül egyedül az 1978. évi Btk. tartalmazott ennél szigorúbb szabályt, ugyanis ott az azonos sérelem okozásával elhárított veszélyhelyzet is jogellenes magatartásnak számított. A szükségesség fogalma (másként el nem háríthatóság) a veszély fennforgására ad választ, a túllépés során már nem értékelendő szempont. Eltérően a jogos védelemtől véleményem szerint az arányos mérték pontos mértékének meghatározása jogállami követelmény, mivel véltlen életek és vagyontárgyak megsértésének legális „eszköze”, azonban az európai büntető törvénykönyvek között található ennél általánosabb típusú megfogalmazás is, amelyre később még kitérek. Mindezek ellenére a jogirodalomban létezik olyan szélsőséges álláspont¹³ is, amely a jogos védelemhez hasonlóan az életet veszélyeztető helyzetekben az arányosságra való tekintet nélkül kizárólag a jogellenesség körében vizsgálná a végszükséget, ami lényegében aránytalan módon a túllépés mellőzését jelentené.

Az időbeli túllépés mint a jogalkalmazói gyakorlat által kialakított bűnösséget kizáró ok igazodva a jogtalan támadás és a veszélyhelyzet eltérő tulajdonságaihoz alapvetően a tévedés és az emberölés privilegizált szabályai szerint kerül elbírálásra. Az új Btk. nem változtatott a jelenlegi rendszeren, pedig véleményem szerint egy egységesebb szabályozási mód előnyére vált volna a kérdéskör rendezésére. Földvári József meghatározása szerint¹⁴, amíg a támadás folytatásának vagy felújításának a közvetlen veszélye fennáll, addig fennáll a jogos védelmi helyzet is. Az ezután végrehajtott elhárító magatartás már a megtorlás körébe sorolható. A bírói gyakorlatnak azonban a fenti distinkció körében nincs könnyű helyzete, különös tekintettel a bűncselekmény megvalósulásának stádiumaira

is. A végszükségi veszély fennálltának téves feltételezése ilyen jellegű problémákat a gyakorlatban nem generált, tekintettel arra, hogy ez esetben a tévedés szabályai gond nélkül alkalmazhatóak.

IV. A túllépés hatályos szabályozása és az ahhoz kapcsolódó gyakorlati jogalkalmazás kérdései

A kodifikáció kezdetén Wiener A. Imre¹⁵ tervezetében az akkor hatályos szabályozáshoz hűen, az elkövető beszámítási képességének korlátozott voltát mint büntetékiszabási kérdést is a két kizáró korlátlanul enyhíthető méltányolható eseteként tartotta volna fenn, véleményem szerint helyesen. Azonban a 2007. évi büntető törvénykönyv tervezetétől kezdődően, így a hatályos Btk.-ban is a jogos védelem és a végszükség a bűnösséget kizáró esetein kívül, látszólag megszűnt büntetékiszabási kérdés lenni. A beszámítási képességre gyakorolt tényleges hatástól függetlenül a német Btk. mintájára az arányossági túllépés szabálya szélesebb védekezési lehetőséget biztosít a megtámadottnak, mert a büntethetőség kizárásához nem kívánja meg, hogy a megtámadott képtelen legyen felismerni az elhárítás arányos mértékét. Tehát egységesen a tudatszűkült állapot minőségére való tekintettel az új szabályozás még a legcsekélyebb módon korlátozott beszámítási képességgel rendelkező elkövetőt is büntetlennek nyilváníthatná. Ujvári Ákossal¹⁶ egyetértve azonban nem lehet előre kiszámítani, hogy a joggyakorlat mit fog kezdeni azokkal az esetekkel, amikor jogtalan támadás okozta, viszonylag csekélyebb súlyú pszichés hatás alatt jelentősebb arányosságbeli túllépés kerül megállapításra. Ilyen helyzetekben a bíró két rossz megoldás közül választhat, vagy elveti a jogos védelmet, vagy nem rendeltetésének megfelelően alkalmazza. A tudatszűkült állapot fokozatainak elhatárolását a gyakorlat megítélésem szerint helyesen és méltányosan alkalmazta, így a megtámadott pozíciójának ilyen irányú erősítése szükségtelennek látszik.

A BH 2003.225 számú eseti döntés jól szemlélteti a gyakorlatban esetlegesen felmerülő probléma lényegét. Az irányadó tényállás szerint a vádlott miután az élettársát saját lakásában megverte, ezután annak megbízásából a lakásba bemenő, őt a lakás elhagyására felszólító és pusztá kézzel bántalmazó sértettet egy 13 cm pengehosszúságú konyhakéssel ötször mellbe szúrta, aki ennek következtében meghalt. Tekintettel arra, hogy a vádlott az elhárítás szükséges mértékét

¹² Súlyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 397. o.

¹³ Pintér Jenő: *Büntetőjog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1973. 181. o.

¹⁴ Földvári József: *Magyar Büntetőjog. Általános rész*, Budapest, 1997. 139. o.

¹⁵ Wiener A. Imre: *A Büntető Törvénykönyv Általános Része de lege ferenda*, MTA, Budapest, 2003. 108. o.

¹⁶ Ujvári Ákos: *A jogos védelem alakuló szabályozása a Btk. kodifikációjának tükrében*, Jogelméleti Szemle, 2010/1. szám

túllépte a bíróságnak az ijedtség és menthető felindulás fokát kellett vizsgálnia. Figyelemmel arra, hogy a vádlott számított a sértett esetleges támadására, sőt annak elhárítására előkészületeket is tett, így az objektív tényekből következően az ijedtsége és felindulása csak korlátozott fokban zárta ki a beszámíthatóságát, ami a büntetés enyhítéséhez vezetett. A hatályos szabályozás szerint ez esetben, a Btk. 80. § (2) bekezdése alapján büntetés kiszabása válna indokolttá, ami a Btk. 82. § (2) bekezdésére tekintettel egyszeri enyhítési lehetőséget biztosít a jogalkalmazó számára, azonban korlátlan enyhítésre már nincs törvényi felhatalmazás, ami véleményem szerint a fentiekhez hasonló esetekben a büntetés céljával ellentétes ítéleteket produkálhat a jövőben.

A végszükség vonatkozásában álláspontom szerint a differenciált szabályozás jobban igazodott volna a kizáró ok jellegéhez, tekintettel arra, hogy a hatályos szabályok alapján egy korlátozott beszámítási képességű elkövető cselekménye büntetlen maradhat, aránytalanul nagyobb sérelem okozásakor is, így partalanná téve a büntethetőségét. Véleményem szerint az ilyen eseteket inkább büntetés kiszabási kérdésként kellene kezelni, mérlegelési teret engedve a jogalkalmazónak.

Székely János javaslata szerint¹⁷, a túllépés méltányolható, de ki nem menthető eseteit a Btk. Különös Részében egy sui generis védelemtúllépés elnevezésű bűncselekmény révén kellene kezelni, vétség formájában, ami egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel lenne büntetendő. Véleményem szerint a korlátlan enyhítési lehetőség hiányában megfontolandó lehet a büntetés kiszabásának ilyen irányú „könnyítése”.

A túllépés jogintézményének széttagoltságán az új Btk. sem változtatott, amit csak nehezít a jogos védelmi és a végszükségi helyzet időbeli kereteinek behatárolása. A probléma kiindulópontja az, hogy meddig áll fent a jogos védelmi helyzet, meddig hivatkozhat arra a megtámadott, hogy a jogtalan támadást hárítja el és mikortól minősül tényállásszerű megtorló magatartásnak a cselekménye? Ugyanis a bírói gyakorlat szerint a bűncselekmény befejezté válásától, már csak a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi IX. törvény (Be.) szerint szabályozott elfogási jog gyakorolható a megtámadott részéről, ami természetesen életszerűtlen helyzeteket teremthet. A magyar jogrendszer a lopás elkövetési magatartásának az elvételt tekinti, így befejezett a bűncselekmény, ha a tolvaj birtokába kerül az idegen vagyontárgy. Azonban méltánytalan lenne, ha az eltulajdonított dolog tulajdonosa nem üldözhetné az elkövetőt¹⁸, így szerintem jogos védelmi helyzet addig áll fent ameddig a menekülő tolvajjal szem-

ben, reális lehetőség van arra, hogy a dolgot visszaszerezzük, azaz amíg a jogtárgysértés fennáll. Erre való tekintettel az új Btk.-nak garanciális szempontból, a megtámadott pozícióját erősítve külön meg kellett volna fogalmaznia, hogy a bűncselekmény bevégzéséig fennáll a jogos védelmi helyzet, ezzel is irányt mutatva a jogalkalmazói gyakorlatnak.

A végszükség időbeli határait a közvetlen és máséktől el nem hárítható veszélyhelyzet jelöli ki. A jogirodalom szerint, ha önmagában képes a sérelmet jelentő eredményt kiváltani, azaz ha térben és időben behatárolt, akkor közvetlen a veszély. Megfordítva, ha a védett tárgy sérelmének közvetlen előidézésben szükséges valamennyi objektív tényező még nincs jelen¹⁹ a veszély távoli.

Összegezve, a bírói gyakorlat által kialakított, kodifikálatlan időbeli túllépést, a BH 2006.239 számú eseti döntésre is tekintettel, egyik kizáró ok keretén belül sem értékelhető. Álláspontom szerint a széttagolt szabályozást a Btk. ezen törvényhelyre vonatkozó fogalom módosításával lehetne elérni. Indokolatlan ugyanis a túllépést a szükséges mérték és az arányosság eseteire leszűkíteni, hasonlóan a Csemegi Btk.-hoz egy általánosabb megfogalmazás révén a jogintézmény egységes szabályozása lenne kívánatos.

V. Néhány európai Btk. túllépésre vonatkozó rendelkezései

Az alábbiakban néhány európai ország büntető törvénykönyvén keresztül szeretném bemutatni a jogos védelem és a végszükség túllépésére vonatkozó szabályozás lehetőségeit, eltérő sajátosságait, nem titkoltan ötletet adva egy esetleges jogalkotói munkának.

A jogos védelem határai túllépésének esetére az általam vizsgált európai büntető kódexek többsége kitér, azonban az olyan országokban ahol a felelősségi jog dogmatikai kimunkáltságára nem fordítanak nagy figyelmet, ott a kizáró okok törvényi fogalma sem olyan részletes, így a francia, spanyol, olasz és svéd Btk. sem említi a tárgyalt jogintézményt. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy fenti országok jogrendszere nem méltányolja az ilyen helyzeteket, csupán külön bűnösséget kizáró okot e célra nem hoztak létre.

Német Btk.²⁰

33. § Nem büntethető az elkövető, ha a jogos védelem határait felindultság, félelem vagy ijedtség miatt lépi túl.

¹⁷ Székely János: *Egy betöltésre váró joghézag*, Magyar Jog, 1994/3. szám, 164. o.

¹⁸ Lényegében a lopás sajátos volta, hogy a köznapi értelemtől eltérően a pusztá birtokbavétel is befejezett bűncselekménynek tekintendő. Az ablato elve miszerint az elvételt alatt a dolognak az elkövetés helyéről történő elvitelét kell érteni, a kifejthető elhárító magatartás szempontjából életszerűbb szabályozást eredményezne.

¹⁹ Pintér Jenő: *A veszély fogalma és jelentősége a büntetőjogban*, KJK, Budapest, 1965. 66. o.

²⁰ <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9015/preview>

Osztrák Btk.²¹

3. § (2) *Aki a védekezés jogszerű mértékét túllépi, vagy nyilvánvalóan aránytalan védekezést alkalmaz, feltéve, hogy ez csupán zavarodottságból, félelemből vagy ijedtségből történik, csak akkor büntetendő, ha a túllépés gondatlanságon alapul és a gondatlan cselekményt a törvény büntetni rendeli.*

Svájci Btk²².

33. § (2) *Ha a védekező a jogos védelem határait túllépi, úgy a bíró a büntetést szabad mérlegelése alapján enyhíti. Nem büntethető, aki a jogos védelem határait menthető felindulásból vagy zavarodottságból lépi túl.*

Lett Btk²³.

29. § (2) *A jogos védelem túllépésének minősül az a támadás természetével és veszélyével arányban nem álló védekező cselekmény, amely nem szükséges a támadás megelőzéséhez vagy elhárításához a támadónak okozott sérelemre is tekintettel.*

(3) *Nem büntethető, aki a támadónak gondatlanságból okoz sérelmet a támadás elhárítása során.*

30. § Vélt jogos védelem

(1) *Vélt jogos védelemben cselekszik, aki tévesen hiszi azt, hogy a 29. cikkben említett tényleges támadás áll fenn.*

(3) *Aki túllépi az önvédelemnek az a keretét, ami megengedhető lenne egy tényleges támadás esetén, hasonlóan felelős, mint a jogos védelem kereteinek túllépéséért.*

Lengyel Btk.²⁴

25. § (2) *A bíróság rendkívüli büntetésenyhítést alkalmazhat vagy akár a büntetés kiszabásától eltekinthet, ha az elkövető a jogos védelem határait túllépi, különösen azáltal, hogy a támadással szemben aránytalan elhárítási módot alkalmaz.*

(3) *A bíróság a büntetés kiszabásától eltekinthet, ha a jogos védelem határainak túllépése a támadás körülményei folytán menthető félelem vagy felindultság következménye.*

A fent idézett büntetőkódexek közül a lett Btk.-t leszámítva mindegyik az elkövetőnél fennálló ép lélektani tudatborulásra (ijedtség, felindultság, félelem) alapítja a túllépés büntetlenségét. Ezen kívülálló pszichikai okok, véleményem szerint nem túl életszerű, hogy indokolt mértékben korlátozni tudnák az elkövető bün-

tetethőségét. A kódexek többsége nem szűkíti le a hazai szabályozáshoz képest a jogos védelem túllépésének a lehetőségét a szükséges mértékre, hanem a kizáró ok határainak bármilyen típusú (így az időbeli is) túlhágása büntetlenséget eredményezhet. A svájci és a lengyel Btk. véleményem szerint helyesen, az olyan jellegű túllépési cselekményeket, amelyek nem illeszthetők be a bűnösséget kizáró okok körébe, a bíró kezébe adja és korlátlan enyhítési lehetőséget biztosít számára. Jellemzően a Kelet-európai kódexekre, jóval részletesebb módon térnek ki a fogalmi elemekre, így a lett Btk. külön törvényi definíciót ad a túllépés meghatározásához, amit általában a nyugatabbra lévő országok a bírói gyakorlatra bíznak. Ezenkívül a vélt jogos védelmet külön bekezdésbe szedve tárgyalja, ami álláspontom szerint szükségtelen, tekintettel arra, hogy ilyenkor a tévedés általános szabályai is irányadóak.

Rátérve a végszükség európai szabályozásának gyakorlatára, megállapítható, hogy rendkívül kevés ország törvénykönyve fogalmaz meg külön rendelkezést a túlhágásra vonatkozólag, ebből a szempontból a hazai szabályozás is unikumnak számít. Ennek okát egyrészt abban látom, hogy az ilyen esetekre a tévedés szabályait alkalmazzák a jogalkalmazás során²⁵, külön speciális törvényhely létrehozása nélkül, másrészt fontos megemlíteni azt is, hogy az ártatlant sújtó cselekmények parttalan mértékeket még az elkövető méltányolható tudatállapotára tekintettel sem ölthetnek, ellenében a jogos védelemmel.

26. § (3) *Ha a végszükség határait túllépi, úgy a bíróság rendkívüli büntetésenyhítést alkalmazhat vagy akár a büntetés kiszabását mellőzheti.*

Orosz Btk.²⁶

39. § (2) *A végszükségi határ túllépésének minősül az olyan kár okozása, amely a veszély, illetve az elhárítási körülmények jellegének és fokának nyilvánvalóan nem felel meg, azaz ha az említett érdekekben ugyanolyan vagy nagyobb kárt okoznak, mint amilyen az elhárított kár volt. Az ilyen túllépés csak szándékos károkozás esetén büntethető.*

Ukrán Btk.²⁷

39. § (3) *Nem büntethető az elkövető a végszükség határainak ijedtségből történő túllépéséért, ha az okozott kár arányban állt az elhárítani kívánt veszély súlyával.*

Azon kevés büntetőkódex is, amely törvényi szinten megjeleníti a túllépés témakörét igen változatos meg-

²⁵ Például a spanyol jogirodalom az ilyen eseteket a tévedés szabályai szerint ítéli meg: Juan Bustos Ramirez: Manual de derecho penal español, Ariel, Barcelona, 1984 253. o.

²⁶ <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview>

²⁷ <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1709/file/18691871f696ac66b9fe4d9a4fdd.htm/preview>

²¹ <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>

²² <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

²³ <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

²⁴ https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf

oldási módot mutat. A német Btk. figyelemmel az eltérő arányossági követelményekre, két külön szakaszban szabályozza a jogellenességet és a bűnösséget kizáró végszükséget, míg az osztrák Btk. kizárólag a bűnösség keretei közt fogalmazza meg. Mindkét törvény úgy rendelkezik, hogy a végszükség határainak túllépése esetén a tévedés szabályai az irányadóak, tehát önállóan nem, csupán utalás szintjén tesz említést a jogintézményről. Véleményem szerint a lengyel Btk. adja a legnagyobb mérlegelési teret a bíró kezébe, ami számomra szimpatikus, azonban úgy vélem, hogy a túllépés büntetlenségét igazoló okot így az ijedtséget vagy menthető felindulást hasonlóan a jogos védelemhez meg kell jeleníteni. Az ukrán Btk. az aránytalan súlyosabb sérelem okozását mindenféleképpen büntetendő cselekményként szabályozza, amivel részben egyetértek, de ilyen esetekben úgy gondolom a bírói mérlegelésnek teret kellene engedni az esetleges korlátlan enyhítés irányába.

VI. Összegzés

Véleményem szerint a túllépés hatályos magyar szabályozása egyrészt szerteágazó, másrészt hiányos megfogalmazású. Úgy vélem az kétségtelen, hogy a

törvénynek tartalmaznia kell egy, az ilyen helyzeteket szabályozó bűnösséget kizáró okot, ez már csak a jogtörténeti hagyományainkból is következik. Másrészt célszerű lenne mind az arányossági és mind az időbeli túlhágást egységesen kezelni, egy általánosabb megfogalmazás révén (a keret vagy határ szakakkal), megjelölve az ijedtséget és menthető felindulást mint az alanyi oldalon fellépő méltányolható körülményt.

Az új Btk. álláspontom szerint hibásan, a német büntető kódexhez hasonlóan a túllépést mint büntetés kiszabási esetkört negligálta, ami a bírói mozgásteret szűkítette, feltett szándékkal a megtámadott helyzetnek erősítése végett. A legtöbb európai országban ezzel szemben a büntetés korlátlan enyhítésére is lehetőséget biztosító rendelkezés létezik.

Tekintettel arra, hogy a fent tárgyalt jogintézményt a tévedés egyik speciális formájának tekinthetjük, az olyan túlsúlyolt megfogalmazások használatát, ami a vélt jogos védelmet és vélt végszükséget is a jelen részben tárgyalná, szükségtelen.

Végezetül garanciális szempontból szükségesnek tartom megjegyezni azt is, hogy a jogos védelmi helyzet a bűncselekmény bevégzettségéig fennáll, valamint hogy a nagyobb sérelmet okozó végszükségi magatartás automatikusan nem eredményezhet feltétlen büntetlenséget. ■

BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG

SZERZŐK: Belovics Ervin, Tóth Mihály

A korábbi, három kiadást is megért, nagy sikerű *Büntető eljárásjog* könyv legutóbbi kiadásának megjelenése óta majdnem napra pontosan négy év telt el. Ez idő alatt a Be. számos alkalommal – koncepcionális kérdések tekintetében is – módosult, így egy új kiadás annak ellenére is időszerű, hogy mindeközben megkezdődtek az új büntetőeljárás kódex megalkotásának előkészületei. Különösen időszerűvé teszi a megjelentetést a 2013. november 11-én elfogadott, a büntető jogszabályokat, így a Be.-t is módosító új Novella (2013. évi CLXXXVI. törvény), melyre a magyarázatok már kitérnek.

A szerzők a korábbi tankönyvet alapul vevő, de egy szerkezetében és tartalmában megújított kötetben adják közre a büntetőeljárás kódex magyarázatát. A törvény szövegét csak az általuk szükségesnek tartott helyeken és részletességgel idézve, a bírói gyakorlat legfontosabb eredményeire koncentrálva a szerzők arra törekedtek, hogy egy jól áttekinthető, a lényeget kiemelő, a törvény értelmezését, elsajátítását segítő szakkönyvet készítsenek. Olyat, amelyet a joghallgatókon kívül haszonnal forgathatnak a büntető igazságszolgáltatás valamennyi területén dolgozó szakemberek is.

Ára: 7900 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-10%
WEBES MEGRENDELÉS
-5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.

Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu